

The Reflection of South Arabian Inscriptions in the Study of Slaughter Laws in the Qur'an and the Two Testaments, with Emphasis on the View of Holger Zellentini

Somaye Sheikhy¹ , and Zeinabos Sadat Hosseini² , and Heidar Eyvazi³

1. PhD candidate in Quranic Sciences and Hadith, Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Mazandaran, Babolsar, Iran, Email: ssheykhi28@yahoo.com
2. Corresponding author, Associate Professor, Department of Qur'anic Sciences and Hadith, Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Mazandaran, Babolsar, Iran, Email: z.hosseini@umz.ac.ir
3. Member of the Faculty of the Tafsir Research Center, Qur'an and Hadith Research Institute, Dar Al-Hadith Scientific and Cultural Institute, Qom, Iran, Email: eyvazi.h@rqgh.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:
Research Article

Article history:
Received:
12 September 2025
Received in revised form:
11 November 2025
Accepted:
12 December 2025
Available online:
1 January 2026

Keywords:
South Arabian inscriptions;
Intertextual studies;
Slaughter laws;
Qur'an and the Two Testaments;
Zellentini.

Objective: This study focuses on South Arabian inscriptions to conduct a comparative analysis of slaughter laws in the Qur'an, the Torah, and the Gospel. Emphasizing Holger Zellentini's theoretical framework, it critically reassesses the hypothesis that Qur'anic legal rulings are derived from earlier scriptures. The primary aim is to elucidate the historical, linguistic, and legal roots of slaughtering regulations and dietary prohibitions, and to demonstrate the Qur'an's position as a creative continuation of pre-Islamic Semitic traditions.

Method: The research adopts a descriptive-analytical methodology grounded in intertextual, epigraphic, and linguistic studies, alongside library-based source analysis. Epigraphic data from South Arabia are examined in conjunction with relevant Qur'anic verses and passages from the Two Testaments.

Results: The findings indicate that concepts such as purity, impurity, blood, and sacrificial slaughter possess deep roots in Semitic legal culture and in the legal traditions of non-Jewish communities, as reflected in South Arabian inscriptions. The Qur'an reconfigures this shared heritage through conceptual reconstruction, transcending local and ethnic frameworks and transforming it into a universal legal system for the Islamic community.

Conclusion: The study concludes that Qur'anic slaughter laws are not the result of linear borrowing from the Torah or the Gospel. Rather, they emerge from multilayered historical, linguistic, and cultural interactions within South Arabia. While maintaining continuity with earlier traditions, the Qur'an affirms its interpretive independence and distinct legal identity.

Cite this article: Sheikhy, S.; & Hosseini, Z.S. Eyvazi, H. (2025). The Reflection of South Arabian Inscriptions in the Study of Slaughter Laws in the Qur'an and the Two Testaments, with Emphasis on the View of Holger Zellentini. *The Quran from Orientalists Point of View*, 20 (39), 79-112. <https://doi.org/10.22034/jqopv.2025.10056>

© The Author(s).

Publisher: Al-Mustafa International University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/jqopv.2025.10056>

Introduction

Comparative studies of the Qur'an and the Two Testaments constitute one of the most significant fields within comparative theology and Orientalist scholarship. Within this domain, juridical rulings—particularly those concerning slaughter and dietary prohibitions—have long been a focal point of debate between adoption-oriented theories and approaches emphasizing the Qur'an's independence. Drawing on South Arabian epigraphic evidence and Holger Zellentin's analytical framework, the present study seeks to move beyond purely textual comparison and to reinterpret the Qur'an within the historical, cultural, and legal context of the pre-Islamic Arabian Peninsula.

South Arabian inscriptions, as material witnesses to ancient Semitic civilizations, enable the reconstruction of shared linguistic, ritual, and legal backgrounds among Jewish, Christian, and Arab communities. These inscriptions demonstrate that the Qur'an did not emerge in a cultural vacuum; rather, it developed its independent identity through active engagement with existing traditions. Focusing on slaughter laws—due to their central role in religious identity, ritual purity, and social boundary-making—provides a productive lens for examining the dynamics of continuity and rupture between the Qur'an and earlier scriptures.

Research Methodology

This article employs a descriptive–analytical and interdisciplinary methodology. First, South Arabian epigraphic materials (Sabaeen, Qatabanian, and Minaean) are analyzed from lexical and ritual-conceptual perspectives. Subsequently, Qur'anic verses related to slaughter, blood, purity, and impurity - particularly Qur'an 5:3 and 6:145 - are compared with relevant passages from the Old Testament (e.g., Leviticus 17) and the New Testament (e.g., Acts 15).

The primary theoretical framework is derived from Holger Zellentin's *Law Beyond Israel: From the Bible to the Quran*, which emphasizes the legal continuity of Semitic traditions and their creative redefinition in the Qur'an. In addition, Shi'i and Sunni exegetical sources, contemporary Orientalist scholarship, and historical–epigraphic studies are utilized to enrich the analysis. The intertextual method allows for tracing shared concepts and identifying fundamental distinctions at linguistic, legal, and theological levels.

Findings

The findings demonstrate that core concepts related to slaughtering and dietary prohibitions possess a broad pre-Islamic Semitic legal background. South Arabian inscriptions provide evidence for lexical usage related to impurity and roots associated with purity and purification, indicating the existence of ritual purity systems prior to Islam. These data suggest that regulations concerning blood, carrion, and sacrificial slaughter were not exclusive to Judaism or Christianity but were embedded in the regional legal culture.

In Judaism, the prohibition of consuming blood and the requirement of ritual slaughter (*shehitah*) are closely tied to ethnic exclusivity and Israelite identity. Early Christianity, particularly as reflected in Acts of the Apostles, retains certain dietary restrictions for non-Jews but gradually distances itself from a systematic legal framework. The Qur'an, while preserving shared principles such as the prohibition of blood and carrion, removes slaughter laws from ethnic exclusivity and reframes them as a universal legal system. The Qur'anic emphasis on slaughtering "*in the name of Allah*" and the rejection of polytheistic rituals signify a conscious rupture from pre-Islamic pagan customs alongside a redefinition of Semitic traditions.

Lexical analysis of terms such as *rijs* (abomination), *najasah* (impurity), and *tahārah* (purity) reveals that the Qur'an does not treat impurity merely as a ritual condition but links it to moral and even demonic dimensions. According to Zellentin, this represents a response to interpretive gaps in Rabbinic Judaism and early Christianity, which lacked a coherent system for extending purity laws to non-Jews. Through this conceptual reconstruction, the Qur'an transforms interpretive fragmentation into a cohesive guidance system.

Conclusion

The study ultimately concludes that Qur'anic slaughter laws cannot be understood as direct borrowings from the Torah or the Gospel. Epigraphic evidence from South Arabia and intertextual analysis demonstrate that the Qur'an emerged within a dynamic Semitic legal culture and established an independent juridical and interpretive identity through creative redefinition of this shared heritage. The similarities between the Qur'an and the Two Testaments thus reflect the continuity of a common regional tradition rather than textual dependence. By elevating these laws from a local and ethnic context to the universal horizon of the Islamic community, the Qur'an positions itself as a reformative, creative, and autonomous continuation of Semitic legal traditions.

بازتاب کتیبه‌های جنوب عربستان در واکاوی احکام ذبح در قرآن و

عهدین با تأکید بر دیدگاه هولگر زلنتین

سمیه شیخی^۱، و زینب السادات حسینی^۲، و حیدر عیوضی^۳

۱. دانشجوی دکتری رشته علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران، رایانامه: ssheykhi28@yahoo.com

۲. دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران، رایانامه: z.hosseini@umz.ac.ir

۳. عضو هیئت علمی پژوهشگاه تفسیر، پژوهشگاه قرآن و حدیث، مؤسسه علمی فرهنگی دار الحدیث، قم، ایران، رایانامه: eyvazi.h@rqgh.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

هدف: این پژوهش با تمرکز بر کتیبه‌های جنوب عربستان، به واکاوی تطبیقی احکام ذبح در قرآن، تورات و انجیل می‌پردازد و می‌کوشد با تأکید بر دیدگاه هولگر زلنتین، نظریه اقتباس قرآن از متون پیشین را به صورت انتقادی بازاندیشی کند. هدف اصلی تحقیق، تبیین ریشه‌های تاریخی، زبانی و حقوقی احکام ذبح و پرهیزهای غذایی و نشان دادن جایگاه قرآن در تداوم خلاق سنت‌های سامی پیشاسلامی است.

روش: روش پژوهش توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر مطالعات بینامتنی، کتیبه‌شناختی، زبان‌شناختی و تحلیل منابع کتابخانه‌ای است و داده‌های اپیگرافیک جنوب عربستان در کنار آیات قرآنی و متون عهدین بررسی شده‌اند.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد که مفاهیمی چون طهارت، نجاست، خون و ذبیحه، پیشینه‌ای ریشه‌دار در فرهنگ حقوقی سامی و قوانین غیریهودیان داشته و در کتیبه‌های جنوب عربستان بازتاب یافته‌اند. قرآن این میراث مشترک را با بازسازی مفهومی، از چارچوب محلی و قومی خارج کرده و به شریعتی جهان‌شمول برای امت اسلامی تبدیل نموده است.

نتیجه‌گیری: نتیجه‌گیری پژوهش آن است که احکام قرآنی ذبح نه حاصل اقتباس خطی از تورات و انجیل، بلکه محصول تعاملات چندلایه تاریخی، زبانی و فرهنگی جنوب عربستان است که در عین پیوستگی با سنت‌های پیشین، استقلال تفسیری و هویتی قرآن را تثبیت می‌کند.

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۲۱ شهریور ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری:

۲۰ آبان ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش:

۲۱ آذر ۱۴۰۴

تاریخ انتشار:

۱۱ دی ۱۴۰۴

کلیدواژه‌ها:

کتیبه‌های جنوب عربستان،

مطالعات بینامتنی،

ذبح،

قرآن و عهدین،

زلنتین.

استناد: شیخی، سمیه؛ و حسینی، زینب السادات؛ و عیوضی، حیدر (۱۴۰۴). بازتاب کتیبه‌های جنوب عربستان در واکاوی احکام ذبح در قرآن و عهدین با تأکید بر دیدگاه هولگر زلنتین. *قرآن‌پژوهی خاورشناسان*، ۲۰ (۳۹)، ۷۹-۱۱۲.

<https://doi.org/10.22034/jqopv.2025.10056>

© نویسندگان.

ناشر: جامعة المصطفی العالمیة.

مقدمه

مطالعات تطبیقی میان قرآن و عهدین، به‌عنوان یکی از محورهای محوری پژوهش‌های دینی و خاورشناسی، بر کاوش اشتراکات و تمایزات مفهومی، زبانی و حقوقی این متون استوار است و تاریخ پذیرش سنت‌های ابراهیمی را از منظر تعاملات جنوب عربستان با قوانین غیریهودیان بازاندیشی می‌نماید. تحلیل‌های معاصر، با تکیه بر داده‌های کتیبه‌ای و بینامتنی، قرآن را نه متنی اقتباسی، بلکه دارای هویت تفسیری مستقل و بازتعریف نوین می‌دانند که در کانتکست تاریخی-زبانی تمدن‌های سامی شکل گرفته و مرزهای حقوقی امت اسلامی را بر پایه تمایزات بنیادین ترسیم نموده است؛ این رویکرد، پیوندهای عمیق معنایی-زبانی قرآن با میراث سامی-مانند اصطلاحات طهارت و نجاست در کتیبه‌های جنوب عربستان-را اثبات می‌کند، بی‌آنکه استقلال قرآن را مخدوش سازد.

برخی پژوهشگران، با نقد فقدان تحلیل متنی-تاریخی جامع از شباهت‌های احکام فقهی قرآن و عهدین، استدلال می‌کنند که این اشتراکات را نمی‌توان به اقتباس مستقیم منتسب ساخت؛ تمایزات محتوایی، زبانی و سبکی قرآن پشتوانه‌ای مستند برای نفی این فرضیه فراهم می‌آورد (کاظمی‌تبار، ۱۴۰۳: ۱۸۵-۱۹۵). در مقابل، پژوهشگران دیگر با تمرکز بر دعوت قرآن به تحدی اهل کتاب، بر استقلال وحیانی آن تأکید ورزیده و تفاوت‌های بیانی و مفهومی را دلیلی بر بی‌پایه بودن نظریه اقتباس می‌شمارند؛ این رویکرد تحلیلی، مبنای استواری برای تبیین اصالت قرآن در برابر سنت‌های پیشین عرضه می‌دارد (اسدی، ۱۳۹۶: ۳۰-۴۰).

در نهایت، نقد تحلیلی تلاش‌های خاورشناسانی چون گلدزبهر-که بر اقتباس قرآن از تورات اصرار ورزند-سیر تحولی فهم علمی از پیوندهای قرآن با کتب آسمانی را بازتاب می‌دهد و بر استقلال تفسیری اسلام تأکید می‌ورزد؛ دینی نوین که نه تقلیدی کورکورانه، بلکه پاسخی پویا به کارکردهای دینی و اجتماعی در بستر تاریخی-فرهنگی خویش است (سعدی، ۱۳۹۸: ۶۵-۸۰). این دیدگاه با تکیه بر فصل اول کتاب هولگر زلنتین، نشان می‌دهد قرآن قوانین غیریهودیان را از «احکام برای دیگران» به «احکام برای امت خودی» بازسازی کرده و هویت حقوقی متمایزی بر پایه تعاملات چندلایه جنوب عربستان بنیان نهاده است

پیشینه پژوهش

پژوهش حاضر، در تمایز با پیشینه‌های فقهی-روایی و تطبیقی پیشین، بر بُعد کتیبه‌شناختی و بینامتنی جنوب عربستان تمرکز دارد که در هیچ‌یک از منابع مورد اشاره بررسی نشده است. این مطالعه، واژه‌شناسی اصطلاحات کلیدی «طهارت» و «نجاست» را از منظر کتیبه‌های جنوب عربستان واکاوی کرده و پیوندهای معنایی-زبانی آنها را با سنت‌های سامی اثبات می‌نماید. مقالات معاصر اگرچه به مقایسه‌ای فقهی از ذبح در ادیان ابراهیمی یا نشانه‌های حیات ذبیحه پرداخته‌اند، فاقد تحلیل تاریخی-کتیبه‌ای از تعاملات جنوب عربستان با قوانین غیریهودیان هستند. پژوهش پیش‌رو، برخلاف این رویکردها که عمدتاً آیات و روایات را بدون در نظر گرفتن زمینه کتیبه‌ای تحلیل می‌کنند، با بهره‌گیری از داده‌های بینامتنی زلنتین (مانند ارجاع به لایوان ۱۷ در انعام: ۱۴۵)، نظریه اقتباس صرف را به چالش کشیده و احکام قرآنی را محصول تعاملات چندلایه و تاریخی منطقه می‌داند، نه نتیجه‌ای صرفاً مبتنی بر اشتراکات فقهی.

به‌طور خلاصه، تمایز محوری این پژوهش در رویکرد نوین کتیبه‌شناختی-تاریخی آن نهفته است که خلأهای موجود در حوزه واژه‌شناسی، مطالعات بینامتنی و تاریخ پذیرش را پر می‌کند؛ در حالی که منابع پیشین عمدتاً به فقه سنتی یا مقایسه‌های سطحی محدود مانده‌اند.

بررسی نمونه‌هایی از پیشینه تحقیق:

- النجفی (جواهری) در «جواهرالکلام فی شرح شرایع الاسلام» (۱۲۶۶ ق) به روایات تقیه درباره حلیت ذبایح اهل کتاب اشاره کرده و اصل را بر حرمت می‌داند.

- شهید ثانی در «مسالك الافهام الی تنقیح شرایع الاسلام» (۱۴۱۳ ق) ذبایح نصارای عرب را به دلیل گرویدن آنان به مسیحیت پس از ظهور اسلام، حرام و خارج از دایره اهل کتاب می‌داند.

- شیخ بهائی در «حرمه ذبایح اهل کتاب» (۱۴۱۰ ق) بر رعایت احتیاط برای جلوگیری از افتادن در شبهه تأکید دارد.

- ربی‌پور و شهرپور (۱۴۰۰) در مقاله «بررسی فقهی-تفسیری حلیت ماکولات در ادیان ابراهیمی» نتیجه می‌گیرند که دیدگاه نهایی اسلام بر پایه منافع و مضار جسمی و روحی است.

- پیش‌آهنگ و مهدوی‌مهر (۱۳۹۸) در «بررسی مقایسه‌ای ذبح حیوانات در اسلام و یهود» اشتراک در اصول خاص ذبح را مورد تأکید قرار داده‌اند.

- ساجدی و عرفانی‌راد (۱۳۹۸) در مقاله «نشانه حیات ذبیحه» سه دیدگاه فقهی درباره حرکت و خروج خون را بررسی کرده‌اند.

- قادری (۱۳۹۵) در «پژوهشی فقهی در حلیت ذبایح اهل کتاب» اشاره می‌کند که روایات دال بر حلیت از شهرت بیشتری برخوردارند.

نوآوری پژوهش: نوآوری این پژوهش در رویکرد میان‌رشته‌ای و تحلیلی آن نسبت به مطالعات ذبح در قرآن و عهدین است. این پژوهش افق بحث را از سطح استنباط فقهی فراتر برده و بر پیوند میان متن قرآن، عهدین و کتیبه‌های جنوب عربستان متمرکز می‌شود.

نوآوری اصلی در این است که مطالعه بینامتنی زلتین با تأکید بر جنبه‌های ادبی، تاریخی و حقوقی، در کنار داده‌های کتیبه‌شناختی، برای فهم دقیق‌تر احکام ذبح در قرآن و عهدین به‌کار گرفته شده است. بر این اساس، آیات ۳ سوره مائده و ۱۴۵ تا ۱۴۷ سوره انعام نه فقط از منظر حکم فقهی، بلکه از حیث واژه‌نگاری و بستر فرهنگی-تاریخی آن‌ها بررسی می‌شوند و نشان داده می‌شود که مفاهیمی مانند طهارت، نجاست، خون و ذبیحه، ریشه در یک فرهنگ حقوقی مشترک در شبه‌جزیره عربستان و جهان سامی پیشاسلامی دارند. در این چارچوب، اشتراکات فقهی میان قرآن و عهدین به‌عنوان نشانه اقتباس، بلکه به‌عنوان نمود استمرار یک سنت حقوقی منطقه‌ای تحلیل می‌شود.

در عین حال، پژوهش نشان می‌دهد که قرآن با برخورداری از ویژگی‌هایی چون ساختار ادبی خاص، نقش آفرینی به‌عنوان متنِ مصلح و خلاق و جهت‌گیری جهان‌شمول، این میراث مشترک را بازتعریف کرده و آن را از سطح قوانین محلی ناظر بر گروه‌های خاص، به سطح شریعتی فراگیر برای امت اسلامی ارتقا داده است. بدین‌سان، نوآوری پژوهش در این است که از یک‌سو، اشتراکات را بر پایه فرهنگ حقوقی مشترک شبه‌جزیره عربستان تبیین می‌کند و از سوی دیگر، با برجسته‌کردن تفاوت‌های ادبی، مفهومی و غایتمند، به‌صورت مستدل نشان می‌دهد که قرآن در عین قرار داشتن در تداوم سنت‌های سامی، متنی مستقل و متمایز است.

الف. مبانی نظری

مبانی نظری این پژوهش بر بازسازی زمینه نزول قرآن از منابع اپیگرافیک جنوب عربستان و نقد تعامل پویای آن با سنت‌های حقوقی سامی استوار است و استقلال هویتی قرآن را از طریق خودارجاعی ساختاری و بازآرایی خلاقانه میراث بومی برجسته می‌سازد (zelentin, 2022: 1-5).

۱. درک فضای نزول قرآن از کتیبه‌های جنوب عربستان

کتیبه‌های جنوب عربستان (سبائی و معینی) واژگانی چون «نجس» را بازتاب می‌دهند که قرآن آن‌ها را در چارچوبی مستقل و جهان‌شمول بازآرایی کرده تا از انزوای جغرافیایی به گفتگوی میان‌متنی منطقه‌ای ارتقا یابد؛ این بازآرایی، نه اقتباس، بلکه نوآوری عربی در ممنوعیت خون (انعام: ۱۴۵) است (zelentin, 2022: 24-26). این استقلال زبانی با نظریه خودارجاعی قرآن همخوانی دارد، زیرا قرآن با نام‌های تعدوی خود (تنزیل، کتاب، قرآن، قصص، نبأ) هویت خواندنی-شنیدنی را بر مخاطب تحمیل می‌کند و کلمه «قرآن» به‌عنوان خواندن/بازخوانی، بر صحف نوشته‌شده (اسراء: ۷۸؛ زمر: ۲۰؛ انعام: ۱۹) دلالت دارد، نه بازنویسی و ریشه آن با کتابت جاهلی (شعر امرؤ القیس) هم‌راستا است (علوی‌مهر، ۱۴۰۲: ۷۵-۹۸). به موازات این خودارجاعی، تفسیر عربی اصیل «رجیم» نیز نجاست شیطانی را نشان می‌دهد، نه رانده‌شده سامی رینولدز، زیرا قرآن ابلیس (شعراء: ۹۵؛ حجرات: ۳۱) را از شیطان (اعراف: ۲۰؛ طه: ۱۲۰) متمایز کرده است (تتافرد، ۱۴۰۲: ۱۵۵-۱۷۸).

۲. فهم قرآن از فرهنگ حقوقی ادیان سامی و نقد اثرپذیری

قرآن با سنت‌های حقوقی سامی (لاویان ۱۷: ۱۰-۱۴؛ اعمال رسولان ۱۵: ۲۰) تعامل پویا برقرار کرده، اما احکام ذبح و جنسی (انعام: ۱۴۵-۱۴۶؛ نساء: ۲۲-۲۳) را با بومی‌سازی عربی از هرگونه اثرپذیری خطی مبرا ساخته و برای مخاطبان غیریهودی نوآوری حقوقی جهان‌شمول آفریده است (zelentin, 2022: 35-36).

۳. خلأ تفسیر یهودیت و نوآوری تفسیر اسلامی

زلنتین خلأ تفسیری یهودیت ربانی در دستورات نوحی (پیدایش: ۹: ۴-۶)، ده فرمان و قوانین فقهی برای غیریهودیان را برجسته می‌سازد، جایی که سنت‌های یهودی فاقد نظام‌مندی جامع برای تمایز نجاست ممنوعه (خون، مردار، قتل، زنا) از نجاست منظم (طهارت جنسی، قوانین ذبح) بوده و پیروان را از اجرای دقیق این احکام دور کرده است (zelentin, 2022: 18-19). قرآن این خلأ را با تفسیر دقیق و جهان‌شمول پر نموده، به‌طوری که «رجس» را نه صرف ناپاکی، بلکه نجاست شیطانی (توبه: ۲۸؛ انعام: ۱۴۵) معنا کرده و آن را با شیطان پیوند زده، در حالی که یهودیت ربانی و مسیحیت باستان (دیداسکالیا) فاقد چنین پیوند معنایی-اخلاقی بودند؛ این نوآوری،

قرآن را از پراکندگی تفسیری عهدین به انسجام هدایتی ارتقا داده است. زلنتین تأکید دارد قرآن با بازتفسیر خلاقانه سنت‌های سامی، هویت مستقل خود را در برابر خالاهای تفسیری یهودیت (مانند عدم تعمیم قوانین جنسی به هر دو جنس در لویان ۱۸) آفریده و تفسیر اسلامی را مبنای جهان‌شمولی قرار داده، نه تداوم خطی از تورات (zelentin, 2022: 293-294).

ب. ساختار کتاب زلنتین و اهمیت کتیبه‌های جنوب عربستان

از آنجا که این پژوهش بر مبنای کتاب زلنتین در راستای مطالعات تطبیقی قرآن و عهدین انجام گرفته است بیان مطالب ذیل ضروری به‌نظر می‌رسد:

۱. ساختار کتاب

هولگرزلنتین (۱۹۷۶) پژوهشگر آلمانی است. شیوه پژوهشی او تلفیق رویکردهای ادبی، حقوقی و تاریخی به‌منظور درک الگوهای مشترک و متفاوت در سنت‌های یهودی، مسیحی و اسلامی است. از مطالعات اخیر او که به زبان عبری بوده و به انگلیسی ترجمه شده و به‌جهت استنادات قوی آن مورد استقبال پژوهشگران قرار گرفته کتاب «فراسوی شریعت بنی اسرائیل از بابیل تا قرآن» نام دارد. او با بهره‌گیری از بسیاری از مکتوبات یهودی، مسیحی، تورات و انجیل، قرآن، کتیبه‌های جنوب عربستان و تحلیل واژگانی آیات ذبح و همچنین بررسی مفاهیم فقهی، حقوقی و تفسیری ذبح در قرآن و عهدین و کتیبه‌های جنوب عربستان ضمن اذعان به متن کمال‌گرایانه و بلاغت‌آمیز قرآن به نتایج جدیدی دست یافته است: برخی از دستورات فقهی به جهت اشتراکات زیستی و تاریخی یهود با عصر نزول قرآن، بازتعریف و در عین حال، قرآن هویت مستقل اسلامی را در آموزه‌ها و راهکارهای نوین خود در مواجهه با احکام فقهی و حقوقی کتب مقدس به شیوه خلاقانه بنا نهاده است.

۲. اهمیت کتیبه‌های جنوب عربستان

جنوب عربستان از دیرباز به‌عنوان کانونی برای ظهور تمدن‌های نوشتاری شناخته می‌شود و منابع متعددی از نوشتارهای باستانی آن موجود است (1: zelentin, 2022). اهمیت کتیبه‌های جنوب عربستان برای خاورشناسان بیش از هر چیز در این است که این آثار مادی، عرصه تلاقی تمدنی،

1. Law Beyond Israel" from the Bible to the Quran".

فرهنگی و زبانی عرب پیش از اسلام را ترسیم می‌کنند. آنها به عنوان مدارک عینی از رویدادهای تاریخی آن دوران، دانش ما را نسبت به پیشینه تاریخی اسلام و زمینه فرهنگی و اجتماعی نزول قرآن گسترش می‌دهند. نادیده گرفتن این شواهد مادی، منجر به پذیرش پیش فرض‌های نادرستی شده که اسلام را تابع و وامدار فرهنگ‌های یهودی و مسیحی معرفی می‌کند؛ پیش فرض‌هایی که با سنت‌های غنی و مستقل پیشااسلامی کاملاً مغایرت دارند (Rubin, 2014: 31-57). از این منظر، برخی از خاورشناسان یهودی همچون یوری رویین^۱، تحت تأثیر این پیش‌داوری‌ها معتقدند که اسلام از یهودیت اقتباس شده و به نوعی مدیون آن است. رویین استدلال می‌کند که روایات اسلامی اولیه (مانند معراج و شب قدر) تحت تأثیر الهیات یهودی ربانی قرار دارند، جایی که اورشلیم به عنوان «ناف زمین در سنت یهودی، برتری مکه در قرآن (اسراء: ۱؛ عنکبوت: ۹) تأثیر گذاشته و قرآن برای رقابت با جایگاه مقدس اورشلیم، مکه را جایگزین نموده است (Rubin, 2007: 7-9).

این تحلیل نشان می‌دهد که تأمل در منابع مادی جنوب عربستان برای فهم دقیق‌تر از ارتباطات فرهنگی و زبانی پیش از اسلام و ماهیت اصیل قرآن ضروری است و نمی‌توان اسلام را صرفاً محصول تأثیرات یهودیت یا مسیحیت دانست، بلکه باید آن را در بستر خاص تمدنی-فرهنگی عرب پیشااسلامی به عنوان جریانی مستقل و مبتنی بر سنت‌های بومی مطالعه کرد.

۳. اهمیت تاریخی مطالعات کتیبه‌ای

کتیبه‌های جنوب عربستان نقش بنیادینی در شناسایی تمدن‌های کهن شبه‌جزیره عربستان ایفا می‌کنند و مطالعات مرتبط با آن‌ها، کلید فهم تاریخ، زبان، فرهنگ و تعاملات بین‌المللی این منطقه در عصر باستان به‌شمار می‌آیند. زلنتین معتقد است که بررسی دقیق زمینه‌های زبانی و خطی، شامل کتیبه‌های نبطی، نبطی-عربی و عربی پیش از اسلام، همچنین تأثیر جوامع یهودی مستقر در عربستان بر فرهنگ دینی، به همراه تحلیل تطور متون و تحول مفاهیم قرآنی، نشانگر آن است که عربستان پیش از ظهور اسلام، به‌عنوان منطقه‌ای زبانی، خطی و دینی بسیار پویا مطرح بوده است (zelentin, 2022: 24-26). در مقابل فرد دانه‌آدر این فضا سازی چندوجهی و متنوع، قرآن را به‌عنوان متنی شکل یافته در تعامل مستمر با این زمینه‌های پیچیده و متکثر زبانی و دینی دانسته است (Donner, 2022: 235-236).

1. Uri Rubin

2. Fred Donner

زلنتین برخلاف دانر (که بر تنوع فرهنگی تأکید دارد)، قرآن را محصول تعاملات حقوقی پویا می‌بیند، نه صرفاً زمینه زبانی؛ این رویکرد، استقلال هویتی قرآن را در برابر ادعای اقتباس سامی اثبات می‌کند، زیرا کتیبه‌ها تداوم بومی (نه خطی) را نشان می‌دهند.

۴. کتیبه‌های جنوب عربستان و تأثیر آن‌ها بر مقررات ذبح در قرآن و عهدین

بسیاری از مفاهیم شرعی و آیینی تورات و انجیل، فراتر از سنت مکتوب این متون مقدس، ریشه در سنت‌های زبانی و آیینی گسترده سامی دارند که در کتیبه‌های جنوب عربستان انعکاس یافته و پیوند تطبیقی عمیقی را آشکار می‌سازد. زلنتین این پیوند را در سه سطح تحلیلی برجسته می‌کند: نخست، واژگانی، جایی که اصطلاحات کلیدی مانند «طهارت» و «نجاست» (نَجَس) در کتیبه‌ها با احکام قرآنی (انعام: ۱۴۵) هم‌خوانی داشته و ریشه‌های فرهنگی مشترک پیش‌اسلامی را اثبات می‌نماید؛ دوم، مفاهیم آیینی-حقوقی، که شریعت‌های ابراهیمی تحت تأثیر سنت‌های غیرکتابی سامی (از جمله جنوب عربستان) تدوین شده و از پراکندگی به نظام‌مندی ارتقا یافته‌اند؛ و سوم، روش‌شناسی، که واژه‌نامه‌های کتیبه‌ای ابزار تحلیل تطبیقی متون دینی را فراهم می‌آورند و اهمیت تاریخی شریعت تورات-انجیل را در بستر منطقه‌ای بازسازی می‌کنند (zelentin, 2022: 287).

زلنتین معتقد است که بخش عمده احکام ذبح و مصرف گوشت در متون یهودی-مسیحی (لاویان ۱۷: ۱۰-۱۴)، از طریق سنت‌های کلیسای سربانی و حبشی وارد فرهنگ حقوقی جنوب عربستان شده و در کتیبه‌ها ثبت گردیده، که قرآن آن را با نوآوری جهان‌شمول بازآفرینی نموده است (zelentin, 2022: 5). او فرهنگ حقوقی سامی (یهودی، مسیحی، اسلامی) را پویا و چندلایه توصیف می‌کند، نه ایستا، که از تعاملات تاریخی مفاهیم تفسیری را منتقل نموده و قرآن را محصول بازتعریف خلاقانه این سنت‌ها می‌داند (zelentin, 2022: 5). او همچنین تصریح می‌کند کتیبه‌ها مفاهیم آیینی و پرهیزهای غذایی را نه صرفاً وارداتی از یهودیت-مسیحیت، بلکه بخشی از سنت بومی منطقه معرفی کرده و قرآن آن‌ها را جهانی‌سازی نموده است (zelentin, 2022: 287). این رویکرد ادعای وارداتی بودن قرآن را با اثبات تداوم بومی نقد می‌کند و کتیبه‌ها را واسطه‌ای می‌بیند که استقلال قرآنی را در برابر الهیات ربانی تقویت می‌نماید و از این‌رو مطالعات کتیبه‌ای را از توصف به ابزار نقد خاورشناسانه بدل می‌کند.

یک. نمونه مطالعات مفاهیم قرآنی و کتبه‌ای

در این کتاب بررسی واژگانی با موضوع ذبح به طور تخصصی و تطبیقی انجام گرفته است که ذکر برخی از این موارد مفید فایده است:

۱. واژه «طهر» (طهارت: پاکی): ریشه «ط-ه-ر» که بیانگر پاکی آیینی و اخلاقی است، در کتبه‌های جنوب عربستان پایه مفاهیم طهارت در قرآن و کتاب مقدس را شکل می‌دهد. زلنتین در بحث تطبیقی مفهوم طهارت، به کاربرد این واژه در قرآن و ریشه‌های آن در زبان‌های سامی و کتبه‌های جنوب عربستان اشاره می‌کند: «ریشه «ط-ه-ر» در زبان‌های سامی جنوبی از جمله در کتبه‌های سبایی و قتبانی برای مفهوم پاکی و تطهیر به کار می‌رفته است. کاربرد این ریشه در متون باستانی جنوب عربستان نشان می‌دهد که این مفهوم در آیین‌ها و مناسک دینی آن منطقه نیز وجود داشته است» (zelentin, 2022: 75-76). ریشه «ط-ه-ر» که به معنای پاکی آیینی و اخلاقی است، به خوبی در کتبه‌های عربستان جنوبی مشهود است و اساس مفاهیم قرآنی و کتاب مقدس در مورد تطهیر را تشکیل می‌دهد.

۲. واژه «رجس»: این کلمه قرآنی به ناپاکی آیینی و آلودگی اخلاقی اشاره دارد. زلنتین یادآور می‌شود: «این واژه و مشتقات آن برای اشاره به ناپاکی آیینی و پلیدی‌های مرتبط با مناسک قربانی یا امور ممنوعه به کار رفته است» (zelentin, 2022: 77-78). در نتیجه مفاهیم پاکی و ناپاکی در قرآن هم، ریشه‌های عمیق سامی دارند و هم در سنت‌های دینی و زبانی جنوب عربستان انعکاس یافته‌اند. وی در بررسی واژگانی «رجس و نجس» ذیل آیه تطهیر و ریشه‌آیی واژه «طهر» می‌نویسد: «ریشه‌های (ط-ه-ر)، (ز-ک-ی) و (ز-ک-و) نشان‌دهنده «طهارت» عدم وجود نجاست حرام از هر نوع و ریشه «ح-ر-م»، تعیین‌کننده یک «ممنوعیت» یا «حرمت» است. قرآن طهارتی را که با هر دو ریشه توصیف شده است، در کنار شر شیطانی می‌داند و از الگوی دیرینه کتاب مقدس و به ویژه مسیحیت باستانی متأخر پیروی می‌کند» (zelentin, 2022: 77-80).

در تحلیل این بررسی واژگانی باید گفت، زلنتین تطبیق «ط-ه-ر» (پاکی مطلق)، «ز-ک-و» (عدم نجاست حرام) و «ح-ر-م» (ممنوعیت مشروط) را با کتبه‌ها نشان می‌دهد و استدلال می‌کند قرآن این الگو را از سنت‌های سامی جنوبی (نه شمالی) بازآرایی کرده، طهارت را با «شَرُّ الشَّيْطَانِ» (نجاست اخلاقی) ادغام نموده و از پراکندگی باستانی به انسجام قرآنی رسیده، این رویکرد، قرآن را محصول تعامل پویا (نه تقلید) معرفی می‌کند و مطالعات کتبه‌ای را از توصیف واژگانی به نقد خاورشناسانه (رد اقتباس سامی) ارتقا می‌دهد.

دو. کتیبه ابرهه

در راستای ایجاد بستر مطالعاتی دقیق‌تر از اهمیت مطالعات کتیبه‌شناسی می‌توان از یافته‌های کریستین ژولین روبن^۱ است که نتایج تأمل برانگیزی درباره ابرهه و حمله او به مکه ارائه می‌دهد؛ بهره برد. روبن با در نظر داشتن فاصله چند هزار کیلومتری حبشه تا مکه و چگونگی انتقال سپاه فیل به این منطقه اظهار می‌دارد که او پیش از عام الفیل، حدود سی سال (۵۳۵ تا ۵۶۵ میلادی) پادشاه منطقه‌ای به نام حمیر در عربستان جنوبی بوده است. او ابتدا فرمانده سپاه پادشاه حمیر به نام هلستیسوس^۲ بود و در عملیات‌های فتح به‌دستور امپراتور روم شرقی، ژوستینین اول^۳، در عربستان حضور یافت. پس از شکست هلستیسوس به‌دست آکسومیان، ابرهه علیه او شورید و خود را پادشاه حمیر خواند؛ بنابراین، هنگام حمله به کعبه در عربستان حضور داشت. لشکرکشی خسارت‌آفرین ابرهه به مکه در سال ۵۵۲ میلادی رخ داده، که در تاریخ با عنوان حادثه «الفیل» شناخته می‌شود، زیرا پشتوانه این حمله لشکر حمیری بود که به فرماندهی ابرهه فیل سوار بود و نگرش عمومی مبنی بر حضور سپاه فیل سوار قابل تأمل است. روبن معتقد است سه حکاکی از مجموعه کتیبه‌های ابرهه به فیل و فیلبان اشاره می‌کند. از نگاه او این لشکرکشی که در سوره الفیل قرآن بازتاب یافته، اسطوره‌ای است که نمایانگر تفوق قریش بر منطقه غرب عربستان است؛ زیرا قریش در آن زمان در منطقه‌ای نامساعد و در فقر به سر می‌برد ولی پس از پیروزی بر ابرهه به «آل‌الله» تبدیل و عبادتگاهش جایگاه جذب حجاج گردید. بازار بزرگ قریش در العکاظ حدود پانزده سال پس از این رویداد تأسیس شد. روبن همچنین بر این عقیده است که احتمالاً این کتیبه توسط خود ابرهه فرمانروای آن زمان نگاشته شده است، چرا که کتیبه‌ها در آن دوره جنبه‌ای شاهانه داشته‌اند (Robin, 2014: p.268-276). او با تحلیل کتیبه‌های تاریخی و توجه به زمینه‌های زبانی و جغرافیایی، دیدگاهی نوین و مستند درباره حادثه «عام الفیل» ارائه می‌دهد که نه‌تنها زمان و ماهیت لشکرکشی ابرهه را بازتعریف می‌کند، بلکه نقش این واقعه را در تثبیت جایگاه قریش و تحول فرهنگی-اجتماعی مکه برجسته می‌سازد.

1. Christian J. Robin.

2. Hellesthaeus.

3. Justinian.

ج. ذبح در ادیان ابراهیمی

قوانین غذایی دقیق و الزام‌آور ادیان ابراهیمی نقش مهمی در شکل‌دهی هویت دینی و معنویت افراد ایفا می‌کند. در اسلام، این قوانین بیش‌تر بر اصل جهانی بودن و دقت در انطباق با آموزه‌های معتبر تأکید دارند، در حالی که قوانین یهودیت تحت تأثیر تاریخچه تحولات متون دینی و ویژگی‌های قومی تنظیم شده‌اند. ذبح در قرآن مفهوم اطاعت، تسلیم و آزمون الهی را داراست ذبح در قرآن مفهوم اطاعت، تسلیم و آزمون الهی را داراست: اول، در قصه ابراهیم ذبح اسماعیل نماد اطاعت مطلق «فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ» و آزمون الهی «فَقَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ» (صافات: ۱۰۲-۱۰۷)؛ دوم، در حج و قربانی ذبح به تسلیم نفس «لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا وَلَا دِمَاؤها وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ» و قرب الهی اشاره دارد (حج: ۳۳-۳۷)، سوم، ذبح با نشانه‌های الهی (قالند)، نماد تسلیم امت‌ها به شریعت است (حج: ۳۴) و در انجیل به‌عنوان نماد نجات و فدیة عیسی (یوحنا ۱: ۲۹)؛ عبرانیان (۹: ۱۲) تعبیر می‌شود در حالی که در یهود قربانی‌های روزانه و تزکیه نفس مورد تأکید قرار گرفته‌اند (لاویان ۱: ۴؛ اعداد ۲۸: ۳). احکام دینی در هر دو دین اسلام و یهود از منافع و مضرات واقعی انسان سرچشمه می‌گیرند، اما قوانین یهودیت از سوی دیگر بسیار سخت‌گیرانه‌تر است که یکی از دلایل سخت‌گیری در یهودیت، سابقه عذرتراشی و پیمان‌شکنی بنی‌اسرائیل می‌تواند باشد. در مقابل، شریعت اسلام با تمسک به اصولی مانند «اصل اباحه» در اغلب موارد آسان‌گیرانه است (Vaezi, 2024, 103). شایان ذکر است اشتراکات موجود در برخی آموزه‌ها، نه به‌معنای تأثیرپذیری قرآن، بلکه ناشی از وحدت منبع وحی در ادیان ابراهیمی است (رضایی اصفهانی، ۱۳۹۸: ۱۹۲). این قوانین علاوه بر بازتاب هویت دینی و معنویت، نشان‌دهنده تفاوت‌های روش‌شناسانه و تاریخی در تنظیم قواعد شرعی هر دین است که همگرایی آنها را در وحدت منبع وحی و تمایزات‌شان را در پاسخ به شرایط اجتماعی و فرهنگی خاص تبیین می‌کند.

۱. آیین ذبح و خون در یهودیت

کوشر^۱ به معنای شایستگی و مطابقت با آداب مذهبی است. محدودیت‌های پیچیده‌ای برای ترکیب غذاهای گوشتی و لبنی، طعم‌گیری و ظروف وجود دارد که رعایت آنها برای حفظ کوشر بودن غذا ضروری است (Pancheri, 2020: 22-26). ذبح شرعی (شحیطه)^۲ باید به گونه‌ای انجام شود که خون حیوان به طور کامل خارج گردد، زیرا خوردن خون حیوانات به شدت ممنوع است. این ممنوعیت ریشه در تورات دارد و هدف آن، احترام به زندگی و رعایت پاکی شرعی است. بررسی تکمیلی چنین است:

۱. منابع اصلی: در تورات، به ویژه در سفر پیدایش ۹^۳ و لاویان ۱۷^۴، قوانین مربوط به ذبح و خون مطرح شده است. این قوانین تأکید دارند که خوردن خون و گوشت حیوانات مرده یا ذبح نشده به روش شرعی ممنوع است. ذبح باید توسط اسرائیلیان و به نام خداوند انجام شود.

۲. فلسفه احکام: خون در یهودیت نماد حیات است و تنها متعلق به خداوند است. همان طور که در لاویان ۱۷: ۱۱ آمده است: «زیرا که جان همه گوشت در خون است و من آن را به شما داده‌ام تا بر مذبح کفاره جان‌هایتان را بجا آورید، زیرا خون است که جان را کفاره می‌کند» (zelentin, 2022: 37-50) به همین دلیل، خوردن خون یا گوشت حیوان مرده (بدون ذبح شرعی) ممنوع است.

محدودیت‌های کوشر (گوشت-لبنی، طعم‌گیری، ظروف) فراتر از شحیطه، نظام حقوقی را می‌سازد که زلنتین آن را با کتیبه‌های جنوب عربستان تطبیق می‌دهد؛ این پیچیدگی‌ها، یهودیت را به انزوای قومی محدود کرده (فقط اسرائیلیان ذابح، پیدایش ۹)، در حالی که قرآن شحیطه را ساده‌سازی نموده (خروج: کامل خون بدون قومیت) و برای مخاطبان عربی-جهانی کارآمد ساخته؛ نتیجه، پویایی قرآنی در برابر ایستایی کوشر است.

1. Kosher (כשר).

2. shahita (שחיטה).

3. Genesis 9.

4. Leviticus 17.

۲. آیین ذبح و خون در مسیحیت

مسیحیان بر اساس «فرمان رسولان» باید از خوردن خون و گوشت حیوانات خفه شده یا ذبح نشده پرهیز کنند. این ممنوعیت نماد احترام به حیات و تقدس خون است. در عهد جدید، به ویژه در اعمال رسولان ۱۵^۱، همچنان ممنوعیت خوردن خون و گوشت حیوان خفه شده یا ذبح نشده حفظ شده است. این احکام به مسیحیان غیر یهودی^۲ اعلام شده است - zelentin, 2022: 46 (48) این ممنوعیت‌ها نمادی از حفظ تقدس حیات و استمرار سنت‌های دینی در تطبیق با اصول اخلاقی و مذهبی عهد جدید است.

۳. آیین ذبح و خون در قرآن و اسلام

ذبح حیوان در آموزه‌های قرآن و دین اسلام باید با نام خدا و به شیوه‌ای خاص انجام شود تا گوشت آن حلال باشد و مصرف خون به طور مطلق ممنوع است زیرا خون نماد ناپاکی است. این احکام با هدف رعایت پاکیزگی، سلامت انسان، عدم آزار رساندن به حیوان و در جهت اطاعت اوامر الهی وضع شده است.

۱. یک. آیات کلیدی، سوره مائده آیه ۳ و سوره انعام آیه ۱۴۵

در این دو آیه، ممنوعیت خوردن میت (حیوان مرده)، خون، گوشت خوک و هر آنچه به نام غیر خدا ذبح شده باشد، به صراحت بیان شده است:

۱) سوره مائده، آیه ۳: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ...﴾.

این آیه، ممنوعیت‌های غذایی را در اسلام به صورت روشن بیان می‌کند. زلتین تأکید می‌کند که این ممنوعیت‌ها نه فقط برای مسلمانان، بلکه به عنوان بخشی از اصلاح و تطهیر رسوم جاهلی عربستان مطرح شده‌اند (zelentin, 2022: 47-48).

این مهم در تفاسیر شیعه هم اشاره شده است. علامه طباطبایی می‌نویسد: «غرض از نهی از خوردن گوشت حیوانهایی که بر روی نصب ذبح می‌شود این است که جامعه مسلمین سنت جاهلیت را در بین خود باب نکنند» (طباطبایی، ۱۳۹۳: ۲۰۰/۷).

1. Acts 15:20, 29.

2. Gentiles.

۲) **سوره انعام، آیه ۱۴۵:** ﴿قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَتَّعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ...﴾. تأکید قرآن بر «دم مسفوح» (خون جاری) نشان‌دهنده اهمیت خروج کامل خون از بدن حیوان در ذبح اسلامی است (zelentin, 2022: 73-75).

علامه طبرسی ذیل این آیه نکات مهمی می‌نویسد: «اینکه فقط خون ریخته‌ای (دم مسفوح) را ذکر می‌کند، حلال و بخشوده است. به هر حال سوره انعام مکی است و مائده مدنی و ممکن است چیزهای حرام در آیه نیامده باشند و بعداً حرام شده باشند» (طبرسی، ۱۴۱۲: ۳۰۹/۸). این آیات نشان‌دهنده تلاش جدی قرآن برای اصلاح رسوم جاهلی و تثبیت هنجارهای دینی به‌منظور ایجاد هویت دینی متمایز و پاکسازی جامعه از آلودگی‌های فرهنگی پیشین اند، که به تحکیم نظم اجتماعی و معنوی کمک کرده است.

دو. فلسفه احکام ذبح در اسلام و قرآن

احکام ذبح در اسلام و قرآن نشانه تمایز با رسوم جاهلی و بت‌پرستانه و نیز تضمین پاکی و حلیت گوشت در شریعت اسلامی به‌شمار می‌روند. این احکام، هم بعد الهی (توحید) و هم بعد بهداشتی و تطهیر فرهنگی را دنبال می‌کنند.

۱) **خون؛ نماد حیات و ناپاکی آیینی:** خون از منظر قرآن همچنان نماد حیات است و ناپاکی آیینی دارد. این برداشت، ریشه در سنت‌های پیشین یهودی دارد اما در قرآن با تأکید بر توحید و پرهیز از رسوم مشرکانه بازتعریف شده است. زلنتین می‌نویسد: «پاکی آیینی غذا ارتباط نزدیکی با ذکر نام خدا در لحظه ذبح دارد، که نشان‌دهنده گسست آشکار از اعمال پیش از اسلام و بت‌پرستی است» (zelentin, 2022: 46).

۲) **تأکید بر «ذبح بر نام خدا» و پرهیز از رسوم جاهلی:** تأکید قرآن بر ذبح به نام خداوند، نشانه‌ای از اصلاح رسوم جاهلی و جدا کردن آیین اسلامی از آیین‌های بت‌پرستانه است. این تأکید، هم جنبه توحیدی دارد و هم هدف آن تطهیر جامعه از آداب و رسوم پیش از اسلام است (zelentin, 2022: 63-65). احکام ذبح در قرآن تمایز آشکار از رسوم جاهلی و بت‌پرستی را نشان داده و هم‌زمان پاکی آیینی و بهداشتی گوشت را تضمین می‌کند.

زلتین خون را نماد حیات یهودی (لاویان ۱۷: ۱۱) می‌بیند، اما قرآن آن را با «بِسْمِ اللّٰهِ» (انعام: ۱۱۸) از رسوم جاهلی (ذبح بر پت‌ها) جدا کرده و به آزمون توحیدی تبدیل نموده؛ پیامد تحلیلی این دیدگاه این است که این بازتعریف، ناپاکی آیینی را از قومیت به پرهیز اخلاقی-جهانی ارتقا داده و خلأ یهودیت (انحصار به یهودیان) را با جهان‌شمولی قرآنی پر می‌کند.

تأکید ﴿عَلَى اللّٰهِ﴾ (مائده: ۳) نه صرف حقوقی، بلکه انقلاب توحیدی است که ذبح جاهلی (هَبْل، لَات) را به تسلیم الهی (صافات: ۱۰۲-۱۰۷) دگرگون ساخته؛ نقد عملکردی در این خصوص این است که زلتین این را گسست فرهنگی می‌داند، اما قرآن هم‌زمان پاکی بهداشتی (خروج: خون) را تضمین کرده، که رسوم جاهلی فاقد آن بودند و بدین ترتیب، اسلام را از بت‌پرستی به شریعت متعالی ارتقا می‌دهد.

د. تشابه و افتراقات ادیان سه‌گانه در آیین‌های ذبح

زلتین بر این باور است که هر سه دین یهودیت، مسیحیت و اسلام در اصولی چون ممنوعیت مصرف خون و لزوم ذبح با شرایط خاص، اشتراک دارند و این احکام را نشانه‌ای از پاکی و احترام به حیات قلمداد می‌کنند. تفاوت اساسی میان این ادیان، تأکید اسلام بر انجام ذبح به نام خداوند و خروج کامل خون (دم مسفوح) است، ذکر نام خداوند و اجتناب از آداب و رسوم مشرکانه در اسلام، گویای اصلاح آیینی و تأکید بر توحید است؛ در مقابل، در یهودیت، این قوانین بیش‌تر وجهه هویتی و تمایز قومی دارند.

۱. تشابهات

شبهات‌های آیین ذبح در یهودیت، مسیحیت و اسلام به‌طور دقیق و تطبیقی توسط زلتین بررسی کرده است. شرح مفصل‌تر این شبهات‌ها با استناد به متن کتاب چنین است:

(۱) **اصل ممنوعیت خون در هر سه دین:** ممنوعیت خوردن خون حیوانات اصل مشترک است. در یهودیت، این اصل در لاویان ۱۷: ۱۱-۱۴ و پیدایش ۹: ۴ آمده است: «خون را نخورید، زیرا جان در خون است». در مسیحیت، اعمال رسولان ۱۵: ۲۰ و ۲۹ همچنان خوردن خون را برای پیروان عیسی ممنوع می‌داند، حتی برای غیریهودیان. در قرآن نیز، در آیات متعددی مانند مائده ۳ و انعام ۱۴۵، خون به‌صراحت حرام اعلام شده است. زلتین می‌نویسد: «هر سه سنت-یهودی، مسیحی و مسلمان- مصرف خون را ممنوع می‌کنند، چرا که خون جایگاه حیات است».

۲) ذبح شرعی و خروج خون در هر سه دین: در ادیان سه‌گانه ذبح حیوان باید به‌گونه‌ای انجام شود که خون از بدن حیوان خارج شود و حیوان به‌صورت طبیعی نمیرد. در یهودیت، ذبح باید توسط ذابح یهودی و با ذکر نام خدا باشد و خون کاملاً تخلیه شود. در مسیحیت اولیه، این اصل حفظ شد و خوردن حیوان خفه‌شده یا مرده ممنوع بود. در اسلام، ذبح باید با ذکر نام خدا و خروج خون انجام شود و حیوان مرده، خفه‌شده، یا شکارشده توسط حیوانات حرام است. زلنتین تأکید می‌کند که الزام به ذبح حیوان و تخلیه خون آن، نقطه پیوستگی اصلی در این سه سنت است (zelentin, 2022: 49-63).

۳) ممنوعیت گوشت حیوان مرده یا ذبح نشده: در هر سه دین، گوشت حیوانی که به مرگ طبیعی مرده یا ذبح شرعی نشده باشد، حرام است. طبق لایوان ۱۷: ۱۵ و تثنیه ۱۴: ۲۱ در یهودیت، اعمال رسولان ۱۵: ۲۰ در مسیحیت و مائده ۳ و انعام ۱۴۵ در اسلام، زلنتین می‌نویسد: «ممنوعیت مردار (میتا: میته) یکی از ویژگی‌های مشترک قوانین غذایی یهودیت، مسیحیت و اسلام است» (zelentin, 2022: 53-55).

۴) فلسفه مشترک: خون، نماد حیات: در هر سه دین، خون به‌عنوان نماد زندگی و تقدس به خداوند تعلق دارد. این فلسفه در لایوان ۱۷: ۱۱ و قرآن (مائده ۳، انعام ۱۴۵) تکرار شده است. زلنتین نتیجه می‌گیرد: «منطق الهیاتی ممنوعیت خون یکسان است: خون زندگی است و زندگی متعلق به خداست» (zelentin, 2022: 49). در نتیجه احکام ذبح و ممنوعیت مصرف خون در یهودیت، مسیحیت و اسلام ریشه‌ای مشترک در تقدس جان و توحید دارند و بنیان فلسفی واحدی را در سه دین ابراهیمی نمایان می‌سازند.

زلنتین شباهت‌های ذبح (ممنوعیت خون: لایوان ۱۷: ۱۱-۱۴؛ اعمال ۱۵: ۲۰؛ انعام: ۱۴۵) را تداوم الهیاتی «جان در خون» می‌بیند، اما قرآن آن را از انحصار قومی (فقط یهودیان) به جهان‌شمول ارتقا داده است. این پیوستگی، نه اقتباس خطی، بلکه بازآفرینی خلاقانه است که مردار (مائده: ۳) را با بومی‌سازی عربی تکمیل نموده و خلأ مسیحیت اولیه (عدم تعمیم به غیریهودیان) را پر می‌کند در نتیجه قرآن شریعت ابراهیمی را با تبدیل آیین قومی به توحید جهانی دگرگون ساخته است.

۲. افتراقات

تفاوت‌های آیین ذبح در یهودیت، مسیحیت و اسلام به صورت تطبیقی در این کتاب تحلیل شده است. نکات اصلی و جزئیات این تفاوت‌ها به این شرح است:

(۱) تفاوت در انحصار قومی و جهانی سازی احکام: الف) یهودیت: ذبح شرعی (شحیتا) کاملاً به جامعه یهودی محدود است و تنها یهودیان مجاز به ذبح‌اند و گوشت ذبح‌شده غیر یهودیان (حتی اگر مطابق قواعد باشد) حلال نیست (zelentin, 2022: 43)؛ ب) مسیحیت: در مسیحیت اولیه، بخشی از پیروان همچنان به احکام یهودی پایبند بودند، اما با گسترش مسیحیت میان غیریهودیان، این احکام برای آنان تخفیف یافت یا کنار گذاشته شد. در اعمال رسولان ۱۵، فقط چند قاعده پایه (مانند پرهیز از خون) برای غیریهودیان باقی ماند، اما ذبح شرعی به تدریج اهمیت خود را از دست داد (ibid.p.48-55)؛ ج) اسلام: قرآن احکام ذبح را از انحصار قومی خارج و جهانی می‌کند. هر مسلمانی با رعایت اصول می‌تواند ذبح کند (مانند: ۵). (zelentin, 2022: 68-69).

(۲) تفاوت در ذکر نام خدا و ذبح برای غیرخدا: الف) یهودیت: ذبح باید با نیت و ذکر نام خدا انجام شود، اما تأکید بر لفظ خاص در متون یهودی کمتر است. مهم‌تر از همه، ذبح برای بت‌ها یا خدایان دیگر مطلقاً ممنوع است (zelentin, 2022: 50)؛ ب) مسیحیت: در عهد جدید، تأکید بر ذبح به نام خدا کمتر است و با گسترش مسیحیت، این قاعده به تدریج اهمیت خود را از دست داد (zelentin, 2022: 54-55)؛ ج) اسلام: تأکید ویژه‌ای بر ذکر نام خدا (بسم الله) در هنگام ذبح وجود دارد. قرآن به صراحت ذبح برای غیرخدا (مانند «وَمَا أَهْلٌ لِّغَيْرِ اللَّهِ بِهِ» و «مَا ذُبِحَ عَلَى النَّصْبِ»)) را حرام می‌داند (zelentin, 2022: 65-66). این موضوع، تمایز مهمی با احکام یهودی و مسیحی ایجاد می‌کند.

(۳) تفاوت در جزئیات فقهی و آیینی: الف) یهودیت: ذبح باید توسط فرد آموزش‌دیده (شُخِت) انجام شود، ابزار باید تیز و بدون نقص باشد و جزئیات فقهی فراوانی درباره محل بریدن و نحوه تخلیه خون وجود دارد. هرگونه تخلف، گوشت را ناپاک و حرام می‌کند (zelentin, 2022: 48-50)؛ ب) مسیحیت: در کلیساهای غربی، این احکام بیشتر جنبه نمادین یافت و تنها پرهیز از خون و گوشت خفه‌شده باقی ماند (ibid.p.54-55)؛ ج) اسلام: ذبح باید با ابزار تیز و با ذکر نام خدا انجام شود. خروج خون و زنده بودن حیوان در لحظه ذبح شرط است. (zelentin, 2022: 57-60)

۴) تفاوت در احکام گوشت اهل کتاب و ذبیحه دیگران: الف) یهودیت: گوشت ذبح‌شده توسط غیر یهودی، حتی اگر مطابق با احکام باشد، حرام است (همان، ۵۰؛ ب) مسیحیت: در عهد جدید، سخت‌گیری درباره ذبح کمتر شد و گوشت بازار (حتی برای بت‌ها) با ذکر نام خدا قابل خوردن دانسته شد. (zelentin, 2022: 55؛ ج) اسلام: ذبیحه مشرکان و ذبح برای غیرخدا حرام است (مائده: ۳؛ انعام: ۱۲۱؛ zelentin, 2022: 65-66). تحلیل تطبیقی زلتین نشان می‌دهد که تفاوت‌های آیین ذبح در یهودیت، مسیحیت و اسلام بازتاب‌دهنده تنوع رویکردهای قومی، جهانی‌سازی و تأکید بر توحید و دقت فقهی است که هر دین بر اساس ساختار فرهنگی و اجتماعی خود شکل داده است.

جدول (۱): گزیده تطبیقی ممنوعیت‌ها در ادیان ابراهیمی

موضوع	تورات	عهد جدید	قرآن	توضیحات
خوردن میته	ممنوع (پیدایش: ۹: ۴؛ لاویان ۱۷: ۱۵)	ممنوع (اعمال ۱۵: ۲۰، ۲۹)	ممنوع (مائده: ۳؛ انعام: ۱۴۵)	ممنوع در قرآن و عهد جدید
خوردن خون	ممنوع (پیدایش: ۹: ۴؛ لاویان ۱۷: ۱۰-۱۴)	ممنوع (اعمال ۱۵: ۲۰، ۲۹)	ممنوع (مائده: ۳؛ انعام: ۱۴۵)	هر سه سنت، خون نماد حیات و ناپاکی آیینی؛ در قرآن تأکید بیشتر
گوشت خوک	ممنوع (لاویان ۱۱: ۷-۸؛ تثنیه ۱۴: ۸)	ممنوع (در مسیحیت اولیه، سپس رفع محدودیت)	ممنوع (مائده: ۳؛ انعام: ۱۴۵)	در مسیحیت غربی نمادین شد؛ در اسلام و یهودیت همچنان ممنوع
ذبح به نام خدا	به نام یهوه و توسط اسرائیلیان (لاویان ۱۷: ۳-۴)	در اعمال رسولان: پرهیز از ذبایح بت‌ها	تأکید بر ذبح به نام خدا (مائده: ۳؛ انعام: ۱۲۱)	قرآن تأکید بر «بسم الله» و پرهیز از رسوم جاهلی

موضوع	تورات	عهد جدید	قرآن	توضیحات
حیوان خفه شده	ممنوع (لاویان ۱۷: ۱۵)	ممنوع (اعمال ۱۵: ۲۰، ۲۹)	ممنوع (مائده: ۳)	در هر سه سنت ممنوع، قرآن با صراحت بیشتر.
قربانی برای غیر خدا	ممنوع (تورات: قربانی فقط به یهوه)	ممنوع (اعمال ۱۵: ۲۹، ۲۰)	ممنوع (مائده: ۳)	قرآن تأکید بر پرهیز از رسوم جاهلی
تخفیف احکام برای غیر یهودیان	برخی احکام فقط برای اسرائیلیان (تورات)	برای غیر یهودیان (Gentiles) تخفیف و تسهیل (اعمال ۱۵)	قرآن احکام را جهانی اعلام می کند	در مسیحیت اولیه، احکام برای غیر یهودیان سبک تر شد؛ احکام قرآن برای همه

ه. نقش کتیبه‌ها در درک پیشینه تاریخی آیات ذبح

اهمیت کتیبه‌ها در دو سطح اصلی مورد تأکید قرار گرفته است: نخست، شواهد زبانی که کتیبه‌های جنوب عربستان به فهم دقیق و ریشه‌ابی واژگان آیینی قرآن مانند طهارت، نجاست و ذبح کمک می‌کنند و دوم، زمینه آیینی و فرهنگی منعکس شده در این کتیبه‌ها که بخش مهمی از بستر فرهنگی و دینی است که احکام ذبح و خون در قرآن بر اساس آن استوار شده‌اند (zelentin, 2022: 103-105). کتیبه‌های جنوب عربستان در فهم پیشینه تاریخی آیات مرتبط با ذبح عمدتاً از طریق شواهد زبانی، آیینی و زمینه تاریخی-تمدنی این منطقه نقش مهمی دارند. این کتیبه‌ها به‌عنوان مدارکی مهم برای بررسی ریشه‌های سامی و باستانی مفاهیم آیینی قرآن، به‌ویژه در حوزه‌های طهارت، نجاست و ذبح، اهمیت قابل توجهی دارند. تحلیل‌های صورت گرفته، ریشه‌ها و مفاهیم آیینی واژگان مرتبط با ذبح و خون در قرآن را با تأکید بر ریشه‌های سامی و زبان‌ها و سنت‌های باستانی جنوب عربستان بررسی می‌کنند.

واژه‌های مرتبط با ذبح و طهارت و بررسی واژگانی آنها در کتیبه‌ها

بررسی واژه‌های مرتبط با ذبح و طهارت در کتیبه‌های جنوب عربستان نشان می‌دهد که این مفاهیم از نظر واژگانی و آیینی، پیش از اسلام نیز اهمیت داشته‌اند و واژه‌هایی مشابه با قرآن و سنت اسلامی در این متون دیده می‌شود.

۱. واژه «ذبح» و مشتقات آن: در کتیبه‌های جنوب عربستان، واژه‌هایی با ریشه سامی برای عمل ذبح و قربانی وجود دارد که با واژگان عبری (שָׁחַט، شَخَطَا)، سریانی (ܕܥܨܕ، دَعِیح) و عربی (ذبح) هم‌ریشه‌اند. این واژه‌ها نه تنها در متون مذهبی، بلکه در اسناد حقوقی و کتیبه‌های رسمی نیز به کار رفته‌اند و نشان‌دهنده اهمیت عمل ذبح مطابق شریعت در جامعه بوده‌اند. (zelentin, 2022: 103)

۲. واژه «خون» (دم) و پرهیز از خون: در کتیبه‌های حمیر و حبشه، واژه‌هایی برای خون (دم، 𐩇𐩣) و پرهیز از آن دیده می‌شود. این واژه‌ها در مقررات تورات (لاویان ۱۷: ۱۰)، اعمال رسولان (۱۵: ۲۰) و قرآن (بقره: ۱۷۳، انعام: ۱۴۵) نیز تکرار شده‌اند. زلنتین تأکید می‌کند که حضور این واژه‌ها در کتیبه‌ها، نشان‌دهنده پیوند مستقیم مقررات حقوقی ذبح در متون مقدس با سنت‌های محلی جنوب عربستان است. واژه «دم»^۱ در هر دو آیه، (خون) به‌عنوان ماده‌ای حرام ذکر شده است. زلنتین به ریشه عبری و آرامی این واژه و ممنوعیت خوردن خون در سنت‌های یهودی و مسیحی و نیز در قرآن می‌پردازد. واژه «دَمًا مَسْفُوحًا» (خون ریخته شده) به‌صراحت در انعام ۱۴۵ آمده و زلنتین آن را با اصطلاح عبری 𐤃𐤍 𐤍𐤔𐤕𐤁 (dam shafukh) (دم شفوخ) مقایسه می‌کند. نتیجه مقایسه زلنتین این است که حضور واژه‌هایی مانند «دم» و پرهیز از آن در کتیبه‌های حمیر و حبشه و تکرار همین واژه و مفهوم در تورات، اعمال رسولان و قرآن، نشان‌دهنده پیوند مستقیم و تاریخی مقررات حقوقی ذبح در متون مقدس با سنت‌های محلی جنوب عربستان است. (zelentin, 2022: 40-42).

۳. واژه «مَبِيتَة»: این واژه در متون عبری (בְּבִיטָה) و آرامی نیز آمده و به گوشت حیوان مرده بدون ذبح شرعی اشاره دارد. او تأکید می‌کند که این ممنوعیت هم در تورات و هم در قرآن وجود دارد و ریشه در سنت‌های سامی دارد (zelentin, 2022: 41).

1. Blood.

۴. واژه «لَحْمُ الْخَنزِيرِ»: این واژه به اشتراک ممنوعیت گوشت خوک در تورات و قرآن و ریشه‌های آن در سنت‌های سامی اشاره می‌کند (zelentin, 2022: 41).
۵. واژه «مَا أَهْلَ لَغَيْرِ اللَّهِ بِهِ»: این عبارت با اصطلاحات عبری و آرامی مقایسه می‌شود که در آنها ذبح برای غیر خدا (بت‌ها) ممنوع است. این عبارت قرآنی به ممنوعیت اکل گوشت حیوانی اشاره دارد که به نام غیر خدا ذبح شده باشد. این ممنوعیت، مرزگذاری آیینی میان توحید و بت‌پرستی را نشان می‌دهد (zelentin, 2022: 41).
۶. واژه «مُنْحَنِقَهُ، مَوْقُودَهُ، مُتَرَدِّيه، نَطِيحَهُ»: این واژه‌ها به انواع مرگ غیرشرعی حیوان اشاره دارند و زلنتین آن‌ها را با اصطلاحات عبری و آرامی (مانند **בְּלִיָּה**) یا نوله و قوانین لایوان (۱۷: ۷) مقایسه می‌کند این عبارات قرآنی به حیوانی اشاره دارد که به نام غیر خدا (بت‌ها یا خدایان دیگر) ذبح شده باشد. این واژه‌ها در قرآن به انواع مرگ غیرشرعی حیوان اشاره دارند: (مُنْحَنِقَهُ: حیوان خفه‌شده)، (مَوْقُودَهُ: حیوانی که با ضربه کشته شده)، (مُتَرَدِّيه: حیوانی که از بلندی افتاده)، (نَطِيحَهُ: حیوانی که با شاخ دیگر حیوانات مرده) (zelentin, 2022: 42).
۷. «وَاِذْ ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ»: این عبارت قرآنی به ذبح حیوان بر روی سنگ‌نصب‌ها یا قربانگاه‌های سنگی (که ویژه آیین‌های بت‌پرستی بود) اشاره دارد. زلنتین توضیح می‌دهد که این سنت در میان اعراب شمالی رایج بوده، اما در کتیبه‌های جنوب عربستان شواهدی برای کاربرد این واژه‌ها وجود ندارد (zelentin, 2022: 42). مطالعه تطبیقی واژه‌ها و مفاهیم ذبح و طهارت در کتیبه‌های جنوب عربستان و متون دینی نشان می‌دهد که این آیین‌ها ریشه‌های تاریخی و زبانی مشترکی دارند که پیش از اسلام نیز به شکل نظام‌مند در ریشه‌های فرهنگی و مذهبی منطقه حضور داشته‌اند.

و. خلا تفهیر در یهودیت و اهمیت تفهیر اسلامی

ضرورت روش‌شناسی و محدودیت‌های تفهیر و استفاده از این منبع مطالعاتی به‌عنوان ابزاری مهم برای فهم تاریخی، بازبایی پیشینه احکام، ارتباط قرآن با سنت‌های پیشین و ایجاد پل میان متن و زمینه تاریخی از نظر زلنتین مورد تأکید است. او معتقد است که خلا تفهیر در فهم متون یهودیان بسیار قابل تأمل است و خلاقیت قرآن در زمینه‌سازی علم تفهیر تمایز آن را از تورات نشان می‌دهد و می‌نویسد: «تفسیر کتاب مقدس نه‌تنها وسیله‌ای برای روشن ساختن معنای متن است، بلکه ابزاری برای انتقال و بازآفرینی خلاقانه آن در چارچوب‌های تاریخی و فرهنگی جدید نیز به‌شمار

می‌آید (zelentin, 2022: 7). او بر اهمیت توجه به سنت‌های تفسیری یهودی، مسیحی و اسلامی در فهم پیشینه احکام شرعی تأکید دارد و معتقد است که بدون بررسی لایه‌های تفسیری، دستیابی به ریشه‌های تاریخی و معنایی احکام ممکن نخواهد بود (همان: ۸).

بهره‌مندی دانشمندان مسلمان از علم تفسیر و همچنین غور در آیات فقهی که در کتب آیات الاحکام بررسی شدند؛ سهم شایانی در ارتقاء فهم قرآن دارد. مفسران زیادی در آیات ذبح، اندیشه‌ورزی داشتند که نمونه‌هایی از آنها به این شرح است:

صاحب تفسیر شریف «المیزان به نقل از مجمع البیان» عنوان می‌کند که آیات قرآن در خصوص احکام حلال و حرام بودن خوردنی‌ها، مخصوصاً گوشت حیوانات، مجموعه‌ای از قوانین فقهی و اخلاقی‌اند که مبنای اصلی مصرف خوراکی‌های حلال و پرهیز از حرام‌ها قرار گرفته‌اند. آیه اول سوره مائده ﴿أَحَلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةَ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ﴾ (مائده: ۱) مفهوم احلال را به معنای مباح یا حلال کردن چیزی بیان می‌کند که در اینجا، منظور حیوانات چهارپا است که گوشتشان مجاز شمرده شده است. کلمه «بهیمه» در این آیه به چهارپایان صحرا و همچنین دریایی اطلاق می‌شود که مصداق حیوانات حلال گوشت است. همچنین در بخش ﴿إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ﴾ به استثنائات و شرایطی اشاره می‌گردد که خوردن برخی از آن‌ها حرام است، مانند مردار بودن حیوان، خون، گوشت خوک و حیواناتی که به نام غیر خدا ذبح شده‌اند. این استثناءها در آیات بعدی به تفصیل آمده است. در این آیات یادآوری شده است که ذبح حیوان به صورت شرعی و به نام خدا انجام شود و همچنین پاکی و نجاست جزو شرایط حکم به حلیت یا حرمت گوشت می‌باشد. گوشت حیوانی که در حالت احرام یا به صورت دام‌زنی و شکار غیر مجاز به دست آید، حرام محسوب می‌شود. قیدهای اضافه و جزییات مثل منخنقه (خفه شده)، موقوذه (ضربت دیده)، متردیه (سقوط کرده) و نطیحه (شاخ خورده) و گوشت درنده‌ها، همه از مصادیق مردارند و به دلیل نداشتن ذبح شرعی حرمت دارند. آیات قرآن تأکید دارند که طیبات (خوراک پاک و حلال) برای مسلمانان و اهل کتاب حلال است و این مسئله به رفع نگرانی‌های اجتماعی درباره معاشرت با اهل کتاب کمک شایانی کرده است. همچنین آیه ۴ مائده به وضوح بیان می‌کند که هر چیزی که سالم و پاک باشد و حساب عقلانی در مورد آن شود، حلال است. حکم شکار به وسیله سگ شکاری نیز در قرآن آمده، به این صورت که شکار باید توسط سگی تعلیم یافته انجام شود، نام خدا باید بر آن برده شود و شکار زنده نباشد تا گوشت آن حلال باشد. هر گونه ظلم به حیوانات یا اسراف در کشتار مذموم شناخته شده است و خداوند مؤمنان را به رعایت تقوا و پرهیز از گناه دعوت می‌نماید. آیاتی در قرآن وجود دارد که در شرایط اضطرار مجوز خوردن چیزهای حرام داده شده است تا سلامت و جان حفظ شود.

بنابراین، احکام حلال و حرام گوشت در قرآن بازتابی از حکمت، تعادل و فرهنگ دینی است که منشأ آن وحی الهی و رهنمودهای پیامبر ﷺ بوده است و با نظرات مفسران اسلامی و روایات اهل بیت علیهم السلام تفسیر و تعمیم یافته است. این احکام زمینه‌ساز زندگی سالم، اخلاقی و منظم در جامعه اسلامی می‌باشند که با توجه به مصالح و مفسده‌ها در نظر گرفته شده‌اند (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۲۷۵/۵-۲۶۳).

فخر رازی در کتابش «التفسیر الکبیر» عنوان می‌کند که خداوند فرموده است که بر شما حلال شده است خوردنی‌های چهارپایان، اما سپس استثنائاتی را بیان کرده که شامل یازده نوع خوراک حرام است. نخست، مردار (میته) که از دید عقل نیز تحریم شده است زیرا خون حیوان پس از مرگ در عروقش می‌ماند و فاسد می‌شود که ضررهای زیادی دارد. سپس خون حیوان، که در جاهلیت حتی آن را می‌پختند و به میهمان می‌دادند، توسط خداوند حرام شده است. همچنین گوشت خوک به دلیل ویژگی‌های اخلاقی و فطری نامطلوب آن، تحریم شده تا انسان تحت تأثیر آن صفات منفی قرار نگیرد و در مقابل، گوشت گوسفند مثال بارز حیوان سالمی است که گوشت آن پاک است. یکی دیگر از موارد تحریم، خوردن گوشت حیواناتی است که برای غیر خدا ذبح شده‌اند، مانند تقدیس به نام لات و عزّی در جاهلیت که از آنها نهی گردیده است. (الرازی، ۱۴۲۰: ۲۸۵/۱۱-۲۹۰)

جمال الدین المقداد بن عبدالله السیوری تأکید می‌کند که خداوند در این آیه به یازده نوع گوشت و حالت ممنوعه اشاره کرده که در دوران جاهلیت مباح شمرده می‌شدند؛ از مرده گرفته تا خون، گوشت خوک، ذبح به نام غیر خدا و حیواناتی که به صورت خفه شده، ضربه خورده، سقوط کرده یا توسط حیوانات وحشی پاره شده‌اند. همچنین ذبح بر روی «نصب»ها و قمار با چوب‌ها از جمله تحریم‌های این آیه است که مربوط به رسوم جاهلیت بود. او در تحلیل خود به این نکته اشاره می‌کند که مردار و حالات مختلف آن به دلیل عدم ذبح شرعی و احتمال فساد خون از نظر عقلی نیز ارجحیت دارد که تحریم شوند. او تفاوت میان خون جاری و خون باقی‌مانده داخل بدن ذبح شده را بیان کرده و به توضیح لغوی دقیق واژه‌ها پرداخته تا مفهوم و حکم قرآن روشن‌تر شود (السیوری، ۱۴۲۲: ۳۰۳-۳۰۰/۲) زلنتین با تأکید بر ضرورت روش‌شناسی دقیق و تفسیر نشان می‌دهد که فهم عمیق و مستند احکام شرعی قرآن تنها از طریق بررسی لایه‌های تفسیری و ارتباط آن با سنت‌های پیشین ممکن است و این روند، تمایز خلاقانه قرآن در علم تفسیر و پاسخگویی به شرایط اجتماعی را برجسته می‌سازد.

۷. نقد تحلیلی

فصل اول کتاب «Law Beyond Israel: From the Bible to the Qur'an» نوشته هولگر م. زلنتین با عنوان «خون و شیاطین» یکی از برجسته‌ترین نمونه‌های تحلیل تطبیقی قوانین غیریهودیان در بستر باستان متأخر است. زلنتین با تکیه بر متون کتاب مقدس (تورات)، سنت‌های خاخامی اولیه (مانند توسیفتا) و حکم رسولان در اعمال رسولان (اعمال ۱۵) بستر تاریخی-فرهنگی دوران باستان متأخر را به‌عنوان دوره‌ای از تداوم قوانین دینی برای غیریهودیان ترسیم می‌کند. او به‌درستی نشان می‌دهد که قوانین مربوط به خون (ممنوعیت ریختن خون انسانی و خوردن خون حیوانات)، ذبح و نجاست برای گریم (مقیمان غیریهودی در سرزمین مقدس) در لایان ۱۷، مبنایی برای تحولات بعدی در یهودیت خاخامی، مسیحیت دیرپا و قرآن فراهم آورده‌اند. این رویکرد میان‌رشته‌ای (تاریخی، حقوقی و ادبی) زلنتین را از پژوهشگران سنتی متمایز می‌سازد، زیرا او بر تمایز میان نجاست ممنوعه ناشی از گناهان سنگین مانند بت‌پرستی و خون‌ریزی و نجاست تنظیم‌شده ناشی از فرآیندهای طبیعی (مانند تماس با مرده) تأکید دارد و تداوم آن‌ها را در سنت‌های ابراهیمی پیگیری می‌کند.

زلنتین بستر دوران باستان متأخر را با مهارت بازسازی می‌کند و نشان می‌دهد که قوانین غیریهودیان، به‌ویژه در حوزه ذبح و خون، از سنت‌های نوحی (لایان ۱۷-۲۶) و (پیدایش: ۹) نشأت گرفته و در مسیحیت دیرپا (مانند دیداسکالیا) و قرآن تداوم یافته‌اند. برای مثال، او حکم رسولان را به‌عنوان گسترش قوانین گریم تفسیر می‌کند و استدلال می‌نماید که مسیحیان شرقی (سریانی و آکسومی) این قوانین را برای غیریهودیان گسترش دادند، در حالی که خاخامیان رویکردی ملایم‌تر اتخاذ کردند. این تحلیل، با ارجاع به شواهد متنی مانند توسیفتا و شواهد باستان‌شناختی محدود، عمق تاریخی می‌بخشد و نشان‌دهنده روش‌شناسی دقیق است.

انتقادات روش‌شناختی

با وجود نقاط قوت، فصل اول نیازمند تعمیق است:

محدودیت منابع تاریخی و تصویری: زلنتین بستر را به خوبی توصیف می‌کند، اما توجه به منابع تصویری (مانند کتیبه‌های نبطی یا پالمیرایی) و گزارش‌های تاریخی (مانند متون صابئین) محدود به متون کلیدی کتاب مقدس و خاخامی است. این امر، تنوع دیدگاه‌های فرهنگی شبه‌جزیره عربستان (مانند سنت‌های محلی ذبح در حجاز) را نادیده می‌گیرد و بازنمایی جامعی از تعاملات بومی ارائه نمی‌دهد.

ابهام در روش شناسی تفسیر قرآنی: او خلاً تفسیری در تورات و خاخامی را برجسته می‌سازد، اما در تبیین فرایند پر شدن آن توسط قرآن ابهام دارد. او به جزئیات اجتهاد صحابه یا تطور فقهی اسلامی اولیه (مانند تفسیرات مدنی) نپرداخته و روش شناسی تطبیقی دقیقی برای پیوند با سنت‌های سریانی ارائه نمی‌دهد.

غفلت از تأثیر متقابل فرهنگی: همچنین تحول را تا حدی خطی (از کتاب مقدس به حکم رسولان و قرآن) ترسیم می‌کند، در حالی که تعاملات دوسویه با سنت‌های عربی محلی (مانند نقش قبایل غسانی یا حنفیان در فلسفه ذبح) و هیبریدیته فرهنگی پررنگ‌تر می‌توانست باشد. این غفلت، عمق تحلیل را در بستر حجازی کاهش می‌دهد.

در مجموع، فصل اول زلنتین مبنایی محکم برای مطالعات تطبیقی فراهم می‌آورد، اما با گنجانیدن منابع متنوع‌تر و روش‌شناسی تفسیری عمیق‌تر، به مرجعی کامل‌تر تبدیل می‌شود. پژوهش‌های آتی می‌توانند با رویکردهای پست‌کلنیال این خلأها را پر کنند.

نتیجه‌گیری

زلنتین با اتخاذ رویکردی تطبیقی-تاریخی، کتیبه‌های جنوب عربستان را فراتر از اسناد صرف زبانی و تاریخی، به عنوان حلقه واسطی میان سنت‌های دینی یهودی-مسیحی و عربی پیشااسلامی از یک‌سو و متون اسلامی اولیه از سوی دیگر، ارزیابی می‌کند. این کتیبه‌ها گواه وجود مفاهیم فقهی بنیادین ذبح نظیر طَهْر (طهارت)، نَجَس (نجاست) و رِجْس (ناپاکی) در شبه‌جزیره پیش از اسلام هستند؛ مفاهیمی که قرآن کریم آن‌ها را با بازتعریف عمیق و جهانی‌سازی هدفمند، در چارچوب هویت امت نوپای اسلامی جای داده است. وی بر این باور است که بدون در نظرگیری زمینه‌های تاریخی و تفسیری سامی - اعم از شمالی (یهودیت و مسیحیت شرقی) و جنوبی (عربستان باستان)، دستیابی به فهمی دقیق از احکام ذبح قرآنی، به‌ویژه آیه ۳ سوره مائده و همچنین مقررات مشابه در عهدین، اساساً ناممکن است؛ زیرا این احکام ریشه در قوانین نوحی (پیدایش: ۹) و مقررات جریم (غیریهودیان مقیم سرزمین مقدس در لویان ۱۷-۲۶) دارند که به غیریهودیان تحمیل شده و بر پرهیز از ناپاکی‌های غیرقابل بازگشت تأکید می‌ورزند.

او با تحلیل دقیق، قرآن را در امتداد سنت‌های کهن سامی - شامل تورات، انجیل و کتیبه‌های جنوب عربستان - واقع می‌سازد، اما بر تمایزات هویتی برجسته‌ای تأکید می‌کند که قرآن بدان‌ها دست یافته است؛ از جمله ممنوعیت صریح خوردن خون، گوشت خفه‌شده (مُنْخَيْقَه) و هر آنچه نجس شمرده شود (مثل مَيْتَه و دَم). این تمایزات، قرآن را قادر ساخته تا ضمن بهره‌وری از میراث سامی، هویتی مستقل و متمایز اسلامی بسازد که مرزهای امت را از سنت‌های پیشین جدا می‌کند. واژگان کلیدی همچون طَهْرُ (به معنای پاکی)، نَجَسَ (به مفهوم ناپاکی ممنوعه) و رِجْسَ (ناپاک) نه تنها پیوندهای زبانی و مفهومی میان قرآن، عهدین و کتیبه‌ها را اثبات می‌کنند، بلکه انتقال فرهنگی پویا از جوامع سامی شمالی به جنوبی را برجسته می‌سازند؛ تحولی که از طریق شبکه‌های تجاری-دینی شبه‌جزیره رخ داده و زمینه‌ساز بازتولید این مفاهیم در بستر عربی قرآنی شده است.

زلتین استدلال می‌کند که احکام ذبح قرآنی، هرچند در ادامه «فرمان رسولان» (اعمال رسولان ۱۵) و قوانین نوحی ربانی قرار می‌گیرد، با گسترش آن‌ها - نظیر ممنوعیت شراب و گوشت خوک در شاخه‌های مسیحی با رویکرد گسترش طلبانه نسبت به فرمان رسولان - همخوانی تنگاتنگی دارد. کتیبه‌های جنوب عربستان، به‌مثابه واسطه مادی این انتقال فرهنگی، نقش کلیدی ایفا می‌کنند و قرآن با ترسیم مرزهای نوین برای امت اسلامی، این سنت را به اوج می‌رساند؛ جایی که احکام ذبح نه تنها پرهیز غذایی، بلکه سازنده هویت جمعی و تمایز از «اهل کتاب» می‌گردد.

این یافته‌ها، افق‌های تازه‌ای در مطالعات تطبیقی ادیان ابراهیمی می‌گشایند و بر ضرورت تحلیل‌های بینامتنی با تمرکز بر کتیبه‌های جنوب عربستان و قوانین جنتیل (غیریهودیان) تأکید می‌ورزند؛ رویکردی که می‌تواند مبنایی برای پژوهش‌های نوین در علوم قرآنی و مطالعات ادیان سامی فراهم آورد، چرا که پیوستگی‌های تاریخی-فقهی را از فراموشی نجات داده و امکان بازخوانی قرآن در بستر گسترده‌تر تمدنی را مهیا می‌سازد.

فهرست منابع

- القرآن الکریم. ترجمه: ناصر مکارم شیرازی. ایران: انتشارات مرکز نشر قرآن جمهوری اسلامی: سلام، ۱۳۹۶.
- تنافرد، ساره و قاسم‌نژاد، زهرا. نقد و ارزیابی دیدگاه گابریل رینولدز درباره واژه «رجیم» در قرآن. قرآن‌پژوهی خاورشناسان، ۱۸، ۱۵۵-۱۷۸، ۱۴۰۲.
- خوانین‌زاده، محمدعلی. ادیان عربستان در دوران پایانی باستان: بازخوانی بر پایه شواهد مادی. نشریه آینه پژوهش، شماره ۲۰۵، ۲۰۷ تا ۲۷۱، ۱۴۰۳.
- رضایی اصفهانی، محمدعلی. بررسی دیدگاه خاورشناسان درباره تأثیرپذیری قرآن از فرهنگ یهودی و مسیحی. مجله قرآن‌پژوهی خاورشناسان، شماره ۸، ۱۷۵ تا ۱۹۴، ۱۳۸۹.
- ساجدی، اکبر؛ عرفانی‌راد، میرمحسن. نشانه حیات ذبیحه؛ بررسی اعتبار حرکت حیوان و خروج خون در حلیت ذبیحه. مطالعات حقوق، دوره ۳، شماره ۳۲، ۷۲-۹۲، ۱۳۹۸.
- سعدی، احمد؛ قضایی، محمدرضا. نقد دیدگاه گلدزیهر در مورد اقتباس آموزه‌های اسلام از یهود. قرآن‌پژوهی خاورشناسان، ۲۶، ۶۳-۸۲، ۱۳۹۸.
- السیوری، جمال الدین المقداد بن عبدالله. کنز العرفان فی فقه القرآن. قم: منشورات المكتبة المرتضوية للإحياء الآثار الجعفرية. المطبعة: الحيدري، ۱۴۲۲ق.
- شهریور، مهین؛ ربی‌پور، محمدعلی. بررسی فقهی تفسیری حلیت مأكولات در ادیان ابراهیمی بر مبنای آیه سوم سوره مائده. دوفصلنامه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دوره ۱۴، شماره ۳، ۱۳۷-۱۵۴، ۱۴۰۰.
- الطباطبایی، السيد محمد حسين. الميزان فی تفسير القرآن، جلد ۷. منشورات الاعلمی للمطبوعات، بیروت: لبنان، ۱۳۶۷.
- الطبرسی، ابوعلی فضل بن حسن. مجمع البیان لعلوم القرآن، جلد ۸. منشورات دارالمعرفه، دمشق، ۱۴۱۲ق.
- العاملی (الشیخ البهائی)، بهاء‌الدین محمد بن الحسین. حرمه ذبیح اهل کتاب. محقق: زهیر الاعرجی، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، بیروت: لبنان، ۱۴۱۰ق.
- العاملی، زین‌الدین ابن‌علی (شهید ثانی). مسالک الافهام الی تنقیح شرائع الاسلام. قم: مؤسسه المعارف الاسلامیه: ۱۴۱۳ق.

علوی‌مهر، حسین و سرووند، اکرم. بررسی و نقد نظریه خودارجاعی قرآن در دانشنامه البور لیمن با تأکید بر اندیشه‌های مقام معظم رهبری. قرآن‌پژوهی خاورشناسان، ۱۸، ۹۸-۷۵، ۱۴۰۲.

فخر رازی، محمد بن عمر. التفسیر الکبیر (مفاتیح الغیب)، ۳۲ جلد، لبنان - بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ ۳، ۱۴۲۰ق.

قادری، سیدرضی. پژوهشی فقهی در حلیت ذبایح اهل کتاب با تأکید بر آیات قرآن. نشریه مطالعات فقه معاصر، شماره ۲، ۱۰۵-۱۲۴، ۱۳۹۵.

کتاب عبرانیان. رساله به عبرانیان، فصل‌های ۹: ۱۲-۱۴؛ ۱۰: ۱۰. در کتاب مقدس (عهد جدید). بی‌تا.

کتاب لاویان. سفر لاویان، فصل‌های ۱: ۳-۴؛ ۱۶: ۲۱-۲۲؛ ۱۷: ۱۰-۱۴. در کتاب مقدس (عهد عتیق)، بی‌تا.

التجفی الجواهری، الشیخ محمد حسن. جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام. محقق: محمود قوچانی. دار احیاء التراث العربی، بیروت: لبنان، ۱۲۶۶ق.

Blasher, R. *At the Threshold of the Quran* (M. Ramyar, Trans). Tehran: Islamic Culture Publishing Office. 1995.

Donner, F. M., & Hasselbach-Andee, R. (Eds). *Scripts and Scripture: Writing and Religion in Arabia circa 500–700 CE*. The Oriental Institute of the University of Chicago. 2022.

Pancheri, I., & Campos, R. A. de C. *Abate halal e kosher e bem-estar animal [Halal slaughter and kosher and animal welfare]*. *Revista Jurídica da Universidade do Sul de Santa Catarina, Ano X(Nº 20)*. Janeiro a Junho. 2020.

Rubin, C. J. *1400 Years of Kingdom in Pre-Islamic Arabia*. CNRS. 2014.

Rubin, U. *Mecca and Jerusalem*. *Jerusalem Studies in Arabic and Islam (JSAI)*, 14, 1–25. 2024.

Vaezi, M., & Kazemi Moghadam, R. *Comparative Study of the Permissibility (Being Halal) of Consuming Animal Meat in the Quran and the Bible*. *Journal of Interreligious Studies on the Qur'an and the Bible*, 88–110. 2024 .

Zellentin, H.M. *Law Beyond Israel: From the Bible to the Qur'an*. Oxford University Press. 2022.

References

Holy Qur'an

- Alavi-Mehr, Husayn; Sarvavand, Akram. (1402 SH). "Barresī va Naqd-i Nazariyye-yi Khud-Irjā'ī-yi Qur'an dar Dānishnāmeḥ-yi Oliver Leaman bā Ta'kīd bar Andīsheh-hā-yi Maqām-i Mu'azzam-i Rahbarī." *Qur'an-Pizhūhī-yi Khāvarshināsān*, No. 18, 75–98.
- al-Siyūrī, Jamāl al-Dīn al-Miqdād ibn 'Abd Allah. (1422 AH). *Kanz al-'Irfān fī Fiqh al-Qur'an*. Qom: Publications of the Murtadawīyya Library for the Revival of Ja'fari Antiquities.
- 'Āmilī (al-Shaykh al-Bahā'ī), Bahā' al-Dīn Muḥammad ibn al-Ḥusayn. (1410 AH). *Ḥurmat Dhabāyih Ahl al-Kitāb*. Annotator: Zuhayr al-A'rajī. Beirut: Mu'assasat al-A'lamī lil-Maṭbū'āt.
- 'Āmilī, Zayn al-Dīn ibn 'Ali (al-Shahīd al-Thānī). (1413 AH). *Masālik al-Afhām ilā Tanqīḥ Sharā'i' al-Islām*. Qom: Mu'assasat al-Ma'ārif al-Islāmiyyah.
- Blasher, R. (1995). *At the Threshold of the Quran*. Translator: M. Ramyar. Tehran: Islamic Culture Publishing Office. (Year of translation publication not specified.)
- Book of Hebrews*. (n.d). *Epistle to the Hebrews, Chapters 9:12–14; 10:10*. In the Bible (New Testament)
- Book of Leviticus*. (n.d). *Leviticus, Chapters 1:3–4; 16:21–22; 17:10–14*. In the Bible (Old Testament).
- Donner, F. M., & Hasselbach-Andee, R. (Eds.). (2022). *Scripts and Scripture: Writing and Religion in Arabia circa 500–700 CE*". The Oriental Institute of the University of Chicago.
- Fakhr Rāzī, Muḥammad ibn 'Umar. (1420 AH). *al-Tafsīr al-Kabīr (Maḥāṭib al-Ghayb)*, 3rd edition. Beirut: Dār Iḥyā' al-Turāth al-'Arabī.
- Khānin-Zādeh, Muḥammad-'Ali. (1403 SH). "Adyān-i 'Arabistān dar Dawrān-i Pāyānī-yi Bāstān: Bāzkhānī bar Pāyah-yi Shawāhid-i Māddī." *Āyīnah-yi Pizhūhish Journal*, No. 205, 207–271.

- Najafī al-Jawāhirī, al-Shaykh Muḥammad Ḥasan. (1266 AH). *Jawāhir al-Kalām fī Sharḥ Sharāʿi al-Islām*. Annotator: Maḥmūd Qūchānī. Beirut: Dār Ihḡāʿ al-Turāth al-ʿArabī.
- Pancheri, I., & Campos, R. A. de C. (2020). *Abate Halal e Kosher e bem-estar Animal [Halal slaughter and Kosher and Animal Welfare]*. Revista Jurídica da Universidade do Sul de Santa Catarina, Ano X (Nº 20), Janeiro a Junho 2020.
- Qādirī, Sayyid-Reza. (1395 SH). “Pizhūhishī Fiqhī dar Ḥilliyyat-i Dhabāyih-i Ahl al-Kitāb bā Taʿkīd bar Āyāt-i Qurʿan.” *Muṭālaʿāt-i Fiqh-i Muʿāṣir*, No. 2, 105–124.
- Rezaei Isfahani, Muḥammad-ʿAli. (1389 SH). “Barresī-yi Dīdgāh-i Khāvarshināsān darbāre-yi Taʿthīrpazīrī-yi Qurʿan az Farhang-i Yahūdī va Masīhī.” *Qurʿan-Pizhūhī-yi Khāvarshināsān*, No. 8, 175–194.
- Rubin, C. J. (2014). *1400 Years of Kingdom in Pre-Islamic Arabia*. Publisher: CNRS, French
- Rubin, U. (2007). Mecca and Jerusalem. *Jerusalem Studies in Arabic and Islam (JSAI)*, 14, 1–25.
- Saʿdī Aḡmad; Qaḡāyī, Muḥammad-Reza. (1398 SH). “Naqd-i Dīdgāh-i Goldziher dar Mawrid-i Iqtibās-i Āmūzeh-hā-yi Islām az Yahūd.” *Qurʿan-Pizhūhī-yi Khāvarshināsān*, No. 26, 63–82.
- Sājīdī, Akbar; ʿIrfānī-Rād, Mīr-Muḡsin. (1398 SH). “Nishāneh-yi Ḥayāt-i Dhabīḡah; Barresī-yi Iʿtibār-i Ḥarakat-i Ḥayavān va Khurūj-i Khūn dar Ḥilliyyat-i Dhabīḡah.” *Muṭālaʿāt-i Ḥuqūq*, Year 3, No. 32, 72–92.
- Shahrīvar, Mahīn; Rabīpour, Muḥammad-ʿAli. (1400 SH). “Barresī-yi Fiqhī-Tafsīrī-yi Ḥilliyyat-i Maʿkūlāt dar Adyān-i Ibrāhīmī bar Mabnā-yi Āyah-yi Sevum Sūrah Māʿidah.” *Bi-Quarterly Journal Fiqh va Mabānī-yi Ḥuqūq-i Islāmī*, Series 14, No 3, 137–154.
- Ṭabāṭabāʿī, al-Sayyid Muḥammad Ḥusayn. (1367 SH). *al-Mīzān fī Tafsīr al-Qurʿan*. Beirut: Manshūrāt al-ʿAlamī lil-Maṭbūʿāt.

- Ṭabrisī, Abū ‘Alī Faḍl ibn Ḥasan. (1412 AH). *Majma‘ al-Bayān li-‘Ulūm al-Qur’an*. Damascus: Manshūrāt Dār al-Ma‘rifah.
- Tanāfarad, Sarah; Qāsim-Nejad, Zahra. (1402 SH). “Naqd va Arzyābī-yi Dīdgāh-i Gabriel Reynolds darbāre-yi Vāzhah-yi ‘Rajīm’ dar Qur’an.” *Qur’an-Pizhūhī-yi Khāvarshināsān*, 18, 155–178.
- Vaezi, M., & Kazemi Moghadam, R. (2024). *Comparative Study of the Permissibility (Being Halal) of Consuming Animal Meat in the Quran and the Bible*. *Journal of Interreligious Studies on the Qur'an and the Bible*, 88–110.
- Zellentin, H.M. (2022). *Law Beyond Israel: From the Bible to the Qur’an*. Oxford University Press.